

Haszpra Ottó
az MTA rendes tagja

EGYENJOGÚSÁG ÉS GAZDASÁGOSSÁG A NEMZETKÖZI KOMMUNIKÁCIÓBAN

Elhangzott 2005. április 14-én

*Eszperantista akadémikusaink emlékének
Giesswein Sándortól Simonyi Károlyig*

1. Bevezetés

Meglehetősen általános, bár kevésbé ismert jelenség, hogy a természettudományi és a műszaki kutatók érdeklődése, különösen idősebb korukban, a társadalomtudományok és a művészetek felé is fordul. Miért ne lehetne tehát a második, vagyis rendes tagi székfoglalót valamilyen nem főfoglalkozási – kvázi „Ingres hegedűje”¹ – témából tartani.

Jómagam – bár semmi esetre sem elsőként – meglehetősen sokat foglalkoztam az Európai Unió – de mondhatnám, hogy akár a világ – nyelvi kommunikációjának lehető optimális, vagyis a lehető legolcsóbb, gazdaságilag és politikailag pedig nem diszkriminatív megoldásával, amely elkerülhetővé teszi a népek nyelvi és kulturális sokszínűségének veszélyeztetését. Azt is megállapítottam, hogy a globalizáció következtében a nemzeti–nemzetiségi kultúra veszélyeztetettsége nemcsak a magyarság, hanem szinte minden nép és nemzet problémája is, vagyis a magyarságtól teljesen függetlenül is tárgyalható, sőt tárgyalandó.

2. A nyelvi interkommunikáció múltjáról

Teljesen vázlatosan átfutva a különböző nyelvű közösségek interkommunikációjának történetén, a kezdeti – mondjuk vándorló csoportok és törzsek közötti – tömeges kapcsolatok békés változata elsősorban az árucserében, majd a vásárlásban a népi mutogatás volt, míg a vezetők (kereskedők, törzsfőnökök) közti tárgyalások a spontán kialakult nyelvi elit segítségével folytak, amelybe beletartozhattak természetesen a vezetők is.

Kevésbé békés esetben az egyik törzs vagy népcsoport a másikat leigázta, harcosait esetleg kiirtotta, vagy a többiekkel együtt rabszolgaságba vetette, saját harcosai, illetve családjaik közt szétszította és nyelvüktől egy-két generáció alatt megfoszthatta, beolvasztotta.

Ha a leigázott nép túl nagy volt, anyanyelvét megtartotta, majd esetleg a leigázók olvadtak be nyelvileg a leigázottakba, vezetői jogaikat akár nemzedékeken keresztül is megtartva, ahogy ez például a protobolgárokkal történt.²

Hosszabb békés időszakban különböző nyelvi csoportok elkeveredve is, szigorúan elkülönülten is élhettek, különböző intenzitással szaporodhattak is, arányuk megváltozhatott, vándorolhattak vagy szivároghattak is, nyelvhatáruk eltolódhatott, stb.

¹ Jean-Auguste Ingres (1780–867) kiemelkedő francia festő és grafikus, aki kiválóan és élvezettel hegedült is [Gábor 1972].

² A protobolgárok finnugor nyelvű harcias nomád törzsként a Volgától a Balkánra vándorolva, leigázták a szlávokat és megalapították az első bolgár birodalmat (681–1018), de közben elszlávosodtak, bár nevüket a nép és az ország (българи, България: bolgárok, Bulgária) sajátjaként megőrizte.

Nem békés időszakból, de néhány békés napból itt szűrnék be egy beszélgetést Sztrabón Geográfiájából, amely Kr. e. 326-ban zajlott le Mandanisz indiai filozófus és a hódító Nagy Sándor megbízottja, Onészikritosz között. Mandanisz vázolta Onészikritosznak azokat az elveket, amelyek követése hasznos az állam vezetésében. A hasznosság részletes bizonyítását azonban megtagadta, mondván, hogy „a három tolmácson”³ keresztül – akik a nyelven kívül semmivel sem értenek többet, mint a tömeg – nem képes a hasznosságnak bizonyítását adni. Ez ugyanis hasonló lenne ahhoz, mint ha valaki azt akarná, hogy a sáron keresztül tiszta víz folyjon” [Strabón, 1977].

A Római Birodalom három világrészben meghódított területein a helyi nemesség és a városi vezetőrétegek átvették a – görög elemekkel is gazdagodott – latint. És jó 200 évvel ezelőtt Budai Ésaías, a debreceni kollégium tudós professzora joggal így irigykedett a rómaiakra: „A’ nyelvek tanulásával is annyit, mint mi, nem bajlódtak; az egy Görög nyelvet kellett megtanulniok, hogy minden Tudományok kültsával bírjanak” [Budai, 1802]. A Birodalom bukása utáni néhány száz év alatt azonban a latin a parasztok helyi nyelvével kölcsönhatásban új nyelveket szült, amelyek már nem voltak tekinthetők sem a latin, sem az egyes helyi nyelvek dialektusainak, hanem új, bár egymással szembeszökő rokonságban levő, ún. román, újlatin vagy latinid nyelveknek (olasz, francia, spanyol, portugál, román és néhány nemzetiségi nyelv Svájcban, Olaszországban, Franciaországban és a Pireneusi-félszigeten).

A latin kisebb-nagyobb mértékben hatott az angol és más európai nyelvek kialakulására is. Ezek azonban mégsem minősíthetők újlatin nyelveknek, de tekintélyes nagyságú és bár így-úgy deformált, de jól felismerhető és ma nemzetközinek minősülő latin-görög szókincset őriztek meg. Ez a szókincs a kereszténység európai terjedése során, nagyrészt békés úton szivárgott az észak- és közép-kelet-európai nyelvekbe, így a magyarba is, majd a gyarmatosítás korszakában – a hódítók sok egyéb szavával együtt – többé-kevésbé minden nyelvbe. Ez a jelenség a békés kapcsolatok időszakában is, főként a tudományos és a műszaki nyelv vonatkozásában, napjainkban is folytatódik.

A középkori latin kb. a 17–19. századig maradt a politika, a kultúra, de különösen a tudomány nyelve, ekkor azonban a nemzeti – tulajdonképpen főként állami – nyelvek fokozatosan átvették ezt a szerepet és máig is igekeznek gyakorolni.

Közép-Európában a 18–19. század folyamán következett be az a rohamos fejlődés, amelyet nyelvújításnak nevezünk [Berend, 2003]. Ennek során, általában a nyugati nyelvek kifejezőképességét követendő példának tekintve, részben a latin és néhány nyugati modern nyelv szavainak kissé módosított átvételével, nagyobb részben azonban a népi nyelvekben rejlő lehetőségek kiaknázásával, a közép-európai nyelvek elérték azt a kifejezőképességet, amelyen mennyiségileg ugyan csekélyebb, de minőségileg nem kevés alkotásban a nyugatiakhoz mérhető szép- és szakirodalom jött létre. Módszerüket tekintve, talán a román nyelv megújítói tértek el a többiektől, mert a népnyelvre csak kevésbé támaszkodtak, inkább a szláv elemek kiszorítására és a francia és olasz elemek tömeges meghonosítására törekedtek.

A 18–21. században a tudomány és technika fejlődése Nyugat-Európában, elsősorban az angol, francia, német és olasz nyelvterületeken, majd az Egyesült Államokban és Japánban került az élre, de a legsikeresebb gyarmatosítások, majd a két világháború révén az angol nyelv fejlődése – és különösen a terjedése – messze megelőzte a többi nyelvét, s ezen a gyarmati rendszer felszámolása sem változtatott. A többi nyelv egyre inkább az angoltól átvett szavakkal és kifejezésekkel fejlődik tovább, és ez nemcsak a tudományos nyelvre, hanem a köznyelvre is igaz. Az utóbbi évtizedekben pedig a nemzeti nyelvű szakirodalmak fejlődése meggyengült, a folyóiratokban az idegen nyelvű összefoglalók egyre inkább az angolra redukálódnak, maguk a nemzeti nyelvű szakfolyóiratok részben megszűnnek, ill. tartalmukban visszafejlődnek. Sok szakember saját anyanyelvén már alig publikál. Hasonló

³ Feltehetőleg görög-arámi, arámi-perzsa és perzsa-szanszkrit.

állapotban van a nemzeti nyelvű tudományos könyvkiadás is. A nemzetközi tudományos konferenciák tárgyalási és publikációs nyelvei napjainkban mindinkább csak az angolra korlátozódnak.

3. Nyelvi interkommunikáció az Európai Unióban

Az Európai Unió nyilvánvalóan igényel egy közös nyelvet, de ezt senki sem merte kimondani, mert akkor deklarálni kellett volna, hogy melyiket. A demokráciához viszont hozzátartozik a diszkriminációmentesség, amit nyelvi vonatkozásban azzal véltek elhithetni, hogy ha a kisebbségi nyelveket nem is, de az EU tagállamok hivatalos nyelveit az EU egyenjogú hivatalos nyelveinek deklarálták. Ennek folytán az EU intézményeiben, pl. az Európai Parlamentben, az Európai Tanácsban, az Európai Bizottságban, stb. bárki felszólalhat országának hivatalos nyelvén és igényt tarthat a többi nyelvre való tolmácsolásra és fordításra, ill. a többi felszólalásnak az ő országa hivatalos nyelvére való tolmácsolására, ill. fordítására.

Megjegyzendő azonban, hogy az Európai Unió első kezdeménye, nevezetesen az 1951-ben létrejött Európai Szén- és Acélközösség idején a közösség egyetlen hivatalos és munkanyelve a francia volt. Az Európai Közös Piacon keresztül bővülve, az egyenjogúság hangsúlyozásával jutottak el a 11 hivatalos nyelvű Európai Közösségig, majd több lépésben a mai 20 hivatalos nyelvű Európai Unióig (2004–), amelynek hazánk is tagja lett. A jelenleg folyó bővülési tárgyalások néhány éven belül valószínűleg további öt hivatalos nyelvet eredményeznek.

Valamennyi hivatalos nyelv használata azonban a gyakorlatban csak az Európai Parlamentben valósult meg, de csak korlátozottan élnek vele, és vezető EU körökben egyre erősebben kezdték hangoztatni az EU-intézmények nyelvhasználatának költségességét, amely jelenleg 1 milliárd euró/év-hez közelít, ami azonban jelentéktelen része az uniós, ill. tagállamai költségvetésének, például Magyarországon kb. évi 5 euróval terhel egy átlagos keresőt.

A népszerűsége törekvő hivatalos EU-politika azt hirdeti, hogy anyanyelvén kívül *mindenki tanuljon meg legalább két, de inkább három idegen nyelvet: egyet, amely az ő számára fontos, egyet a szomszédos országok nyelveiből és egyet a ritka nyelvek közül* [European, 2002]. *A gyakorlatban azonban az uniós intézmények egyre inkább áttértek az angol-francia-német munkanyelvek, jelenleg pedig még inkább az angol kizárólagos használatára.*

Hasonló a helyzet Magyarországon a nyelvek tanulásával: az angolból állami nyelvvizsgázók évi száma már meghaladta az összes vizsgázók számának 50%-át, a német egyre jobban 50% alá süllyed, harmadikként a franciából vizsgázók száma 2–3% körül van, sőt olykor az eszperantó megelőzi, az olasz, spanyol ezek után következik. A ritka nyelvek, köztük a szomszédos (és egyúttal hazai nemzetiségi) szláv nyelvek és a román, valamint egyéb nyelvek vizsgázóinak száma pedig említésre sem érdemes, egyikük aránya sem lépi túl az 1%-ot, és együttesen is csak 2–3%-ot tesznek ki. Ez vonatkozik olyan hatalmas, Európán kívüli nyelvekre is, mint a kínai, a hindi, a japán, az arab, stb.

4. A nyelvtanulás költsége

Ismeretes, hogy a gyermek könnyen tanul nyelvet. Második életéve során már megszólal és anyanyelvét – sőt megfelelő környezet esetén más nyelvet is – hatéves korára már olyan szintig sajátítja el, hogy alkalmassá válik az iskolai tanulmányok megkezdésére. A csoda azonban az, hogy egyszerű utánzás és állandó ismétléses gyakorlás révén egyáltalán képes

megkezdeni a nyelv tanulását, amikor még egyes hangcsoportok és a környezet jelenségei mind ismeretlenek számára és nemcsak ezeket, hanem a köztük levő összefüggéseket is fel kell fedeznie. Viszont ez az eleinte teljesen magyarázatok nélküli, hangutánzáson alapuló tanulás – érzékszerveinek és testrészeinek szakadatlan működése, az édesanya és a családtagok, majd a bővülő társadalmi környezet gyakori közreműködésével és párhuzamosan a fizikális természet megismerésével – szinte a teljes ébrenlétét kitölti. Vagyis az iskola megkezdéséhez szükséges nyelvi ismereteket – bár a környezettől és egyéni adottságoktól függő különböző mértékben – 10–20 ezer óra alatt szerzi meg, illetve gyakorolja be, de ezt nem érzi fáradságnak, ill. ha elfárad, egyszerűen elalszik.

A későbbiekben a különböző tantárgyak iránti különböző fokú érdeklődés és képesség, amelyeket az oktató személye is befolyásol, tárgyanként különböző mértékű elsajátítást vagy elutasítást eredményez, és ez vonatkozik a nyelvre, ill. a nyelvekre is.

Azt lehet mondani, hogy diák és fiatal felnőtt korban az első idegen nyelv – köznyelvi és egy szakmában is jól használható, közlés és megértés szintű – szóbeli és írásbeli elsajátítása mintegy 2000 órányi szisztematikus tanulást (plusz rendszeres használatot is) igényel, bár – sajnos – ez messze nem jelenti az anyanyelvi szintet. Fele ennyi idő alatt kevesen képesek ilyen tudást elsajátítani és vannak, akiknek 4000 órányi szisztematikus befektetés sem lenne elég, de ezek a tanulással rendszerint fel is hagynak. A 2000 óra többé-kevésbé megfelel egy év munka plusz fizetett szabadság órái számának, de rendszerint csak több évre elosztva teljesíthető. Ezért egyetemi tanulmányokra idegen országba érkezett, tehát az átlagnál magasabb szellemi szintű, de gyenge nyelvtudású hallgatók legtöbbször fél vagy egy évi szervezett nyelvtanulásra kell, hogy fordítsák idejüket, és csak ezután tudnak részt venni a normál egyetemi képzésben. A további nyelvek tanulása kevesebb időt igényel, pl. 1600, 1400, stb. órát. Az említett óraszámok általában tanár vezette csoportban, és/vagy a magántanárral, valamint a magányos tanulással eltöltött időt foglalják magukban.

Ezek szerint egy idegen nyelv, például az angol, elsajátítása az említett szinten az Európai Unió viszonyai között, de szerényen 10 EUR/h órábérrel számítva 20 000 eurónyi saját munkaidőbe kerül, amelyhez 10%-nyi oktatási költséget hozzáadva az *első nyelv elsajátítása* 22 000 EUR értékű. (Megjegyzem, hogy az EU statisztikai intézménye, az EUROSTAT szerint 2003-ban az EU-ban az átlagos fizetés 22,7 EUR/muó (munkaóra) volt, a 2004-ben csatlakozott országokban pedig 4,21 EUR/muó.)

Az Európai Tanács 2002-ben hozott barcelonai határozata nyomán az Európai Bizottság részletes ajánlást dolgozott ki [European, 2002], amely *minden* európainak három idegen nyelv tanulását ajánlja. A fentiek alapján az ehhez átlagosan szükséges összes nyelvtanulási idő fejenként $2000 + 1600 + 1400 = 5000$ óra (= 2,5 munkaév, a gyakorlatban több évre elosztva), amely 50 000 EUR értékű saját munkaidőbe és 5000 EUR-nyi oktatási költségbe kerül, vagyis az összes tanulási költség 55 000 EUR/fő.

Megemlítem, hogy a nyelvi és a számítástechnikai képzés megjavítására hazánkban most számos középiskolában egy évvel megnövelik az oktatás idejét, amivel – a számítástechnikai képzésen kívül – egyetlen középfokú állami nyelvvizsga letételét kívánják biztosítani az érettségi előtt. Ezzel automatikusan egy évvel megrövidül a nyugdíjba vonulásig (vagy korábbi elhalálozásig) terjedő munkaperiódus, vagyis kikapcsolták a rendszerint legmagasabb fizetéssel járó utolsó munkaévet.

Másképp szólva tehát az a helyzet, hogy a normál időtartamú tanulási időbe vagy a nyelvek, vagy a szakmai tárgyak használható szintű megtanulása nem fér bele, tehát az ifjúság vagy csekélyebb ismeretekkel áll munkába, ill. megy magasabb szintű képzésre, vagy további évekkkel kell megfelelő szaktárgyi és nyelvi képzettségét biztosítani.

A nyelvtanulás költségeiről vázolt iménti eszmefuttatásomban hallgatólagosan csak az ún. *természetes nyelveket* vettem figyelembe, sőt azok közül is tulajdonképpen csak a legfejlettebb európai nemzeti nyelvekre gondoltam, amelyek szép- és szakirodalmi fejlettsége

jelenleg a legmagasabb fokú. Ám nem kétséges, hogy a legrégebb és legfejlettebb nagy ázsiai nyelvek ugyanezt a szintet érték, vagy rövidesen elérik, esetleg meghaladják. Még a kínai szövegek is – a 26 latin betűből és néhány ékezetből álló, tehát európai szabású és méretű, *pinyin* ábécével – bármely európai vagy amerikai számítógépbe bevihetők, és így is, de – megfelelő szoftver beépítése után – kínai írásjelekkel is, a képernyőn, ill. kinyomtatva megjeleníthetők. Mégis valószínűnek tartom, hogy megtanulása, még csak latin betűs írással is, többé-kevésbé ugyanannyi fáradsággal, tehát időráfordítással jár, mint az európai nyelveké, az írásjelekkel együtt pedig jelentősen több. És ez vonatkozik a többi nem latin betűvel írt nyelvre is. (Ma sem felejtettem el a sok közül azt az esetet, amikor egy tanulóköri társam, három hónapi orosz tanulásunk után a радио (radio, ejtsd: ragyio) szót, némi nyögéssel padnonak olvasta.)

5. A tervezett nyelvek – és az eszperantó

„...a kölcsönös megértés sok akadály és zavara ellen, melyet a nyelvek sokfélesége, nehézségük és tökéletlenségük okoz, egyetlen hatékony megoldás lehetséges: egy új nyelv bevezetése. [...] egy ilyen nyelv tízszer könnyebb lehet, mint a latin...” Comenius, 1641.

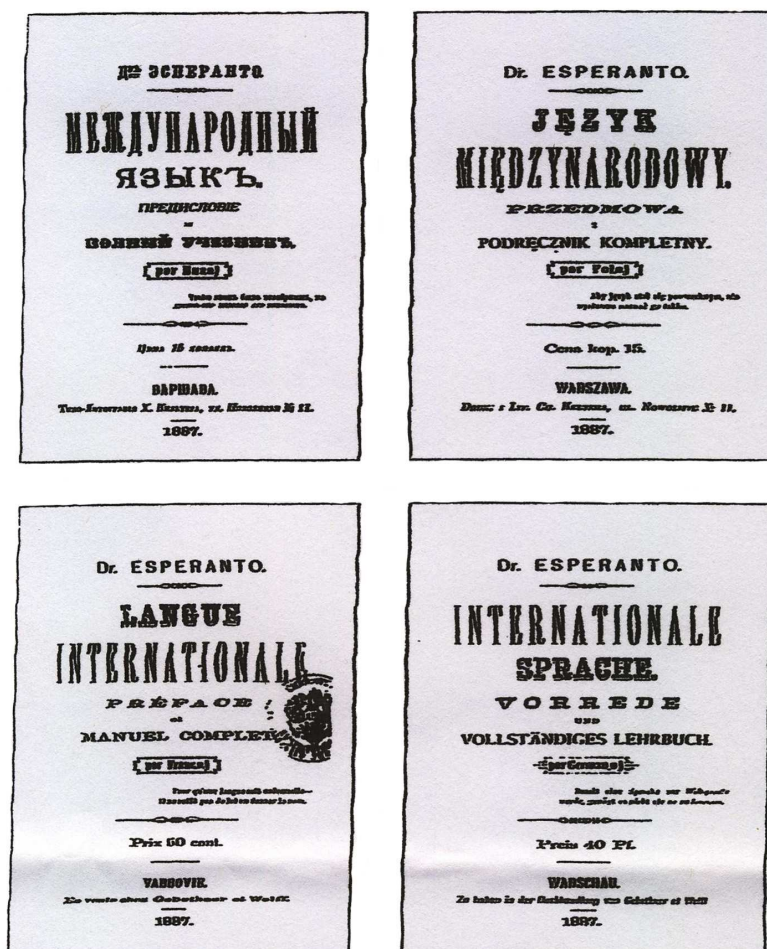
Régóta nem újdonság már, hogy az ember szándékosan is képes nyelveket – ún. mesterséges, vagy helyesebben: *tervezett nyelveket* – alkotni, és ezek szóképzési és nyelvtani rendszere gyökeresen rövidítheti a megtanulásukhoz szükséges időt. Ez nem új megállapítás, a hazánkban is sikeresen működött Jan Amos Komenský, vagy ismertebb nevén Comenius, a 17. sz. kiváló cseh pedagógusa, aki ötnyelvű képes szótárával is hozzájárult a nyelvek hatékony tanulásához, az egyetemes nyelv problémájával is behatóan foglalkozott és kijelentette, hogy *a latinnál tízszer könnyebb nyelvet* lehet előállítani [Szerdahelyi, 1973].

Periódus (évszázad)	2	7-8	12	13	?	
Nyelvtervezetek száma	1	1	1	1	8	12
Periódus (negyedszázad)	16/1	16/2	16/3	16/4	16/?	
Nyelvtervezetek száma	–	2	1	–	5	8
Periódus (negyedszázad)	17/1	17/2	17/3	17/4	17/?	
Nyelvtervezetek száma	2	6	20	7	6	41
Periódus (negyedszázad)	18/1	18/2	18/3	18/4	18/?	
Nyelvtervezetek száma	4	3	18	22	3	50
Periódus (negyedszázad)	19/1	19/2	19/3	19/4	19/?	
Nyelvtervezetek száma	29	34	55	119*	9	246
Periódus (negyedszázad)	20/1	20/2	20/3	-----	20/?	
Nyelvtervezetek száma	249	150	143	-----	18	560
Összesen (1973-ig bezárólag)						917

*Köztük az eszperantó 1887-ben.

I. táblázat. Az egyetemes és nemzetközi nyelvtervezetek száma
([Duličenko 1989] alapján)

Tervezett nyelvekre főleg a 16. század óta, rengeteg példa van. Mario Pei [1969] ezek számát kb. ezerre becsülte. Dulicsenko a 2. századtól 1973-ig 917 nyelvtervezetet és pazigráfiát (ábraírást) ismertet [Duličenko 1989, Дуличенко 1990 (kézirat 1973)] (*I. táblázat*). Valóban sikeres nyelvet azonban csak Ludwig Lazar Zamenhof varsói szemorvos (1859-1917) [Boulton 1980] alapozott meg, aki ennek első rövid leírását *Dr. Esperanto* (Dr. Remélő) írói álnéven *Lingvo Internacia* (Nemzetközi Nyelv) címmel 1887-ben hozta nyilvánosságra orosz, francia, német és lengyel nyelvű 40 oldalas füzetekben [Esperanto, Dr. 1887] (*1. ábra*). A közönség azonban az írói álnevet nagyon hamar magára a nyelvre és híveire vitte át és azóta *eszperantó* nyelvről és eszperantistákról (eszperantó társadalomról) beszélünk. Ez a nyelv belső és külső forrásokból szakadatlan szabályos fejlődésre képes, és a mindennapi, valamint a szép- és szakirodalmi nyelv követelményeit magas színvonalon ki tudja elégíteni, vagyis csaknem 120 éves története során *teljesértékű élő nyelvvé* vált.

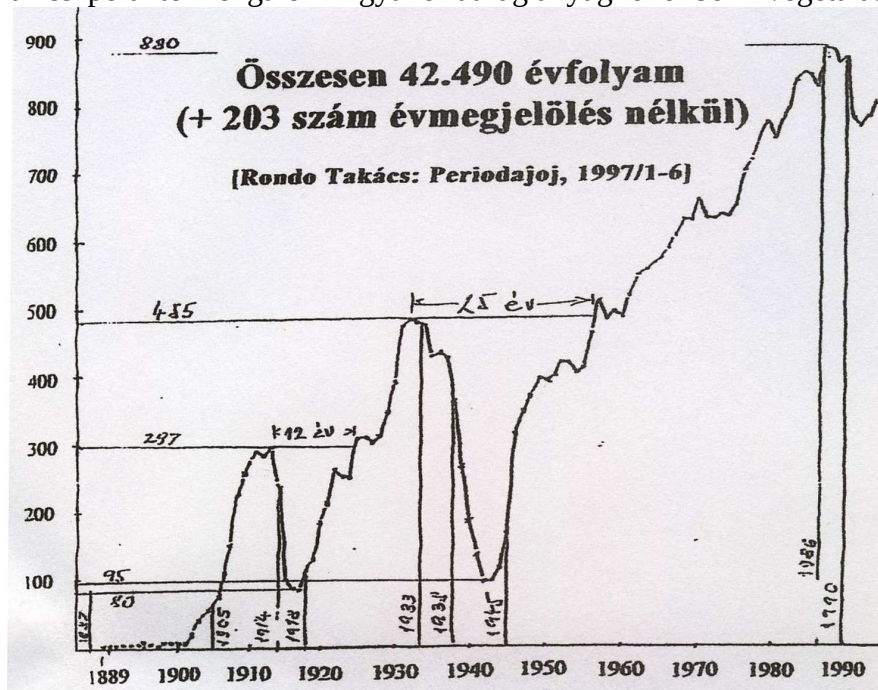
1. ábra. Zamenhof első négy brosúrájának címlapja 1887-ből

Az eszperantó tulajdonképpen egy újra egységesített, ugyanakkor rendkívül könnyen tanulható modern indoeurópai nyelvnek tekinthető, amely leginkább a göröggel gazdagodott latinnak, továbbá az újlatin, germán és szláv nyelveknek szabályos és egyszerűsített szerkezetű közös leszármazottja, de ugyanakkor nem indoeurópai nyelvek (magyar, török, kínai stb.) egyes előnyös vonásait is viseli [Piron, 1977]. Fordított irodalma az ó-babiloni *Gilgames eposztól* napjaink Umberto Ecojáig 5000 esztendő világirodalmát – s ebben a magyart is – reprezentálja, eredeti irodalma, különösen költészete, pedig számos kis népével vetekszik. A PEN Klub néhány év óta már egy eszperantó költőt is ismételten jelöl az

irodalmi Nobel-díjra, a skót *William Auld*ot [Auld, 1987], de hát három évvel ezelőtt még a viszonylag nagy múltú magyar irodalomnak sem volt Nobel-díjasa.

Az *eszperantó társadalom* – amely a két világháborút és a diktatúrákat, ha nagy veszteségekkel és több évtizedes betiltásokkal terméketlenségre kényszerülve is, de átvészelte – napjainkig több mint 20 000 könyvet és közel 11 000 folyóirat mintegy 44 000 évfolyamát stb. produkálta *eszperantó nyelven*, ami az összes tervezett nyelvek irodalmának kb. 95%-a. Ezek között voltak folyóiratok, amelyek egy évet sem értek meg, de vannak, amelyek – ha megszakításokkal is – már századik születésnapjukon is túl vannak. Ezek között van a jelenleg Németországban megjelenő *Scienca Revuo* című tudományos folyóirat is, amely 2004-ben érte meg ezt a kort, habár megjelenése nem volt folytonos.

Az *eszperantó* viharos történetére jellemző, hogy az egyidejűleg megjelenő folyóiratok száma (2. ábra) [Máthé, 1998] 1900-tól az első világháborúig 1-ről kb. 300-ra nőtt, alatta kb. 80-ra esett vissza, a második világháborúig – a németországi, a szovjet és néhány más diktatúra betiltásai ellenére – kb. 485-re nőtt, alatta szintén kb. 95-re esett vissza, majd 1990-ben mintegy 880-at ért el. Az 1939 óta tartó folytonos szovjet tilalmat és a népi demokráciákban 1950 táján megújított betiltásokat 1956 és 60 között általában visszavonták, 1990-ben még Romániában is megalakulhatott az *eszperantó* szövetség. Ám az *eszperantó* mozgalom továbbra is mindenütt politikai felügyelet alatt állt, de ugyanakkor némi anyagi támogatást is kapott és mód nyílt egy mérsékelt, de színvonalas nyelvterjesztési és értékálló irodalmi, tudományos aktivitásra is, csaknem egészen a rendszerváltásig. Ekkor mindez megszűnt és az *eszperantó* mozgalom – gyakorlatilag anyagi okokból – vegetálásba váltott át.

2. ábra. Az *eszperantó* folyóiratok száma (az internetes folyóiratok nélkül) 1889–1995

A kelet-középeurópai és az orosz *eszperantó* mozgalom az utóbbi években kezd magához térni (az *Eszperantó Világkongresszust* 2005-ben Litvániában Vilniusban rendezik). Világvonatkozásban csak annyit említek meg, hogy bár vannak negatív jelek is, de Japán, Dél-Korea, Izrael, Kína és Vietnam *eszperantó* mozgalma tovább él, Dél-Ázsiában és Afrikában pedig több – korábban steril – országban is megjelent és terjed az *eszperantó*. A mexikói és a dél-amerikai – különösen a brazil és a venezuelai – helyzet is biztató. A

kedvezőbb anyagi háttér miatt Nyugat-Európában, az USA-ban, Kanadában és Ausztráliában ugyancsak némi fejlődés tapasztalható. Az eszperantó korábbi Európára koncentrálódása tehát jelentősen enyhült. Sajnálatos viszont, hogy a nemzetközi eszperantó mozgalom vezetésére létrehozott Egyetemes Eszperantó Szövetségnek (UEA) már hosszú évek óta nincsenek hivatott vezetői, akik a mozgalom erejét a nyelv szisztematikus propagálására és terjesztésére megfelelően koncentrálnák.

A kelet-középeurópai rendszerváltás átmeneti gazdasági problémái idején (amikor például a Magyar Eszperantó Szövetség helyiségeit is elvették és kénytelen volt egy sötét földszinti udvari lakásba és egy kis üzlethelyiségbe visszavonulni) a világon megjelenő folyóiratok száma 5 év alatt 880-ról kb. 750-re esett. Ekkor gyenge növekedés indult meg, de az interneten is megjelentek és elszaporodtak a sajtószerű közlések és viták, sőt a létező folyóiratok egy része is már folyamatosan megjelentet internetes verziót, vagy akár kizárólag a hálón jelenik meg. Ennek a periódusnak az átfogó értékelése még nem történt meg, de azért úgy becsülöm, hogy folyóiratok közül mintegy két-három tucat teljesít olyan minőségi kívánalmakat, amelyek a nemzeti nyelvű sajtókban és irodalmakban szokásosak. A mennyiségi értékelés viszont kétarcú: az eszperantó folyóiratszámok terjedelme (10 és 100 oldal között) és példányszáma (100 és 10 000 között) általában jelentékenyen kisebb, mint a velük tartalmilag összevethető nemzeti folyóiratoké, hiszen az eszperantisták száma talán nem haladja meg a negyedmilliót, a szervezett és a független, de aktív eszperantistáké pedig az 50 000-et. Relatív nemzetközi elterjedtség tekintetében azonban (hogy ti. a teljes példányszámból hány százalék megy külföldre, és azon belül hány országba) valószínű, hogy az említett néhány tucatba tartozó eszperantó folyóiratok eléggé vezetnek.

Néhány év óta egy-két személy – az eszperantó kvalitásairól tájékozatlan vagy félreinformált vezető felhasználásával – kezdeményezte, hogy az Oktatási Minisztérium szüntesse meg az eszperantóból egyébként 1959 óta bárki által letehető és nyelvpótlékkal honorálható állami nyelvvizsgák elismerését. A hazai és külföldi tiltakozások nyomán a minisztérium az MTA Nyelvtudományi Intézetétől kért hivatalos véleményt, amely 2004. január 6-i válaszában az eszperantó nyelvet a valóságnak megfelelően – ahogy egyébként korábban is nem egyszer – az *élő idegen nyelv* kategóriájába tartozónak nyilvánította. Ezt a minisztérium elfogadta, és az egyetemeket és főiskolákat körlevélben [Művelődési, 2004] tájékoztatta az eszperantó állami nyelvvizsgák elfogadhatóságáról.

6. Szemelvények az eszperantó irodalomból

Mielőtt többet beszélnék az eszperantóról, illik, hogy jellegét, hangzását néhány irodalmi szemelvénnel is bemutassam. Előbb eszperantó fordításban egy kb. négyezer éves ó-babiloni Istár-legenda töredékét és magyar fordítását, majd – nagy ugrással – egy-egy német, angol, orosz, magyar és francia költő egy-egy nálunk is közzismert 18–19. századi versének egy-egy eszperantóra fordított szemelvényét mutatom be. Valamennyi Kalocsay Kálmán fordítása. (Az eszperantó hangsúlyszabály szerint a szavak utolsó előtti szótagja mindig hangsúlyos, ezt a félkövéren szedett magánhangzókkal jelzem, amelyek magányos mássalhangzók előtt hosszabban, magánhangzók és torlódó mássalhangzók előtt röviden ejtendők. Néhány betűnek a magyartól eltérő kiejtését a IV. táblázat jelzi.)

La inferiro de Iŝtar

... Post prepariĝo por la vojaĝo
pompo diina sur ŝi paradas
el lazura ŝtono kaj oro:
diademo kaj koliero,
raraj ringoj kaj braceletoj,
mamŝildetoj, zono de kokso,
tuko de tulo orteksita,
mane ŝi tenas talismanon,
tabuleton de l' sep Diaj Leĝoj,
kiun Ea, konanto de koroj,
dio de Saĝo kaj Profundoj,
ebriete de bona biero,
kaj de la gajo ŝin alrigardi
iam al ŝi donacis...

Iŝtar pokoljára

... Az útra való felkészülés után
istennői pompa ragyog rajta
lazúrkőből és aranyból:
diadém és nyaklánc,
ritka gyűrűk és karperececskék,
emlőpajzsokcsák, csípő-öv,
aranyszövésű tüllkendő.
Kezében talizmánt tart,
a hét Isteni Törvény táblácskáját,
amelyet Ea, a szívek ismerője,
a Bölcsesség és a Mélységek istene,
becsípve egy jó sörtől,
és az örömtől, hogy ránézhet,
egykor neki ajándékozott...

Dornrozeto

Pusztai rózsa

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832)

Vidis knab': jen, juna flor'!
Rozujet' kampara!
Bela, kiel la aŭror'!
Li alkuris ĝoje por
vidi, kiel kara!
Rozo, rozo, ruĝa roz',
Rozujet' kampara...

La Tigro

A tigris

William Blake (175–1827)

Tigro, tigro, brile brula
En arbaro nokt-obskura,
Forĝis kia man' eterna
Vin je simetri' konsterna?...

Letero de Tatjana al Onjegin

Tatyjana levele Anyeginhez

Aleksandr Sergejeviĉ Puŝkin (1799–1837)

Mi skribas al vi – kio plia?
Ĉu vortoj diri povas pli?
Mi scias: nun per ironia
malŝat' min puni rajtas vi.

*Sed vi, se havas vi pri mia
mizer' eĉ guton da kompat',
min ne forlasos en ĉi stat'...*

***Fine de septembro
Szeptember végén
Petőfi Sándor (1823–49)***

*Jen, floras ankoraŭ la kampo de valo
kaj verdas ankoraŭ la poplo ĉe font',
sed vidu jam tie, sub vintra vualo,
sub neĝo kaŝiĝas la supro de mont'...*

***Aŝtuna kanto
Őszi dal
Paul Verlaine (1844–1896)***

*La velksezon'
per violon'
ĝemo-sona
vundas ĉe l' kor'
min per langvor'
monotona...*

Most nézzünk egy több mint 2000 éves kis verset egy akkori technikai találmányról, a vízimalomról (s ezzel átmegyünk a tudományos alkalmazásokra), eszperantó fordításban:

***Por la eltrovo de la akvomuelilo
A vízimalom feltalálására
Antipatros Sidonios (ĉ. 100 a.K.)***

*Vi, muelsklavinoj, povas dolĉe dormi sur la kuŝejo,
vane volas kok' matena vin jam alarmi per kriad',
ĉar laboron vian donis al nimfaro la dia Deo;
jen kiel facile tiuj saltas nun tra muela rad',
tiel ke l' skuataj aksoj, radoradioj dum turniĝo
turnas kun si ankaŭ l' ŝtonon por la dispistad' de la gren'...*

Látogassunk el a Bolyai-geometria területére is. Vörös Cyrill tanár, a magyarországi piarista rend vezetőségi tagja, már 1910–12-ben két könyvet is írt eszperantó nyelven a Bolyai-geometriáról. Íme egy mondat (még Euklidésről):

***Elementoj de la geometrio absoluta
Az abszolút geometria elemei
Cyrillo Vörös (1911)***

...La kvina postulato de Eŭklido estas

jena: „se iu rekto sekcas du aliajn

*rektojn kaj fermas kun ili en
sama flanko internajn angulojn, kies
sumo estas pli malgranda, ol du
ortanguloj, tiam tiuj ĉi du rektoj, sen-
fine plilongigite, devas kun-
renkonti en la flanko, sur kiu
kuŝas la du anguloj, kies sumo
pli malgranda estas ol du ortanguloj”....*

*...Euklidész ötödik posztulátuma a
következő: „ha egy egyenes elmet sz két
másik egyenest és ugyanazon az oldalon
olyan belső szögeket zár velük be,
amelyek összege kisebb, mint két
derékszög, akkor e két egyenesnek, végte-
lenül meghosszabbítva, össze kell
találkoznia azon az oldalon, amelyen az
a két szög fekszik, amelyeknek összege
kisebb, mint két derékszög”...*

Szemelvény a rádiózás őskorából:

Propagiĝo de la Ondoj
A hullámok terjedése
René Mesny(1926)

*45...Sed ... la mallongaj ondoj
naskiĝis. La unuan tagon ili mirigis, la
duan ili miregigis, la trian
ili renversis ĉiujn pene akir-
itajn ideojn pri la pro-
pagiĝo. Nek reguloj, nek
formuloj taŭg-
is; la mallongaj ondoj mo-
kis ĉion kaj ĉi-
ujn, kaj ŝajnis agi nur
laŭ propra, kaprica deziro.
Uzante nur cent vatojn, oni
trafis iafaje la antipodon;
per du vatoj oni sukcesis
transiri la Atlantikon....*

*....De ... megszülettek a rövidhullámok. Az
első napon elcsodálkoztattak, a
másodikon elbámultattak, a harmadikon
felfordítottak minden fáradtságosan meg-
szerzett elképzelést a terje-
désről. Sem szabályok, sem
képletek nem voltak megfe-
lelőek; a rövidhullámok ki-
gúnyoltak mindent és min-
denkit, és csak saját szeszélyes óhajuk
szerint látszottak cselekedni.
Csak száz wattot használva,
olykor az antipódusra találtak;
két wattal sikerült
átkelni az Atlanti Óceánon...*

Végül pedig az utolsó két évtizedből:

Ĉu vi konas la Teron?
Ismered a Földet?
Endre Dudich (1983)
Historio de la lasta maro en la Danuba baseno
Az utolsó tenger története a Duna-medencében

*...Antaŭ proksimume 25 [dudek kvin] milionoj da jaroj, fine de oligoceno – komence de
mioceno, laŭgrade elmariĝis la tuta teritorio de la nuntempa Hungario. Kiel aspektis la
tiutempa pejzaĝo?*

*Ankoraŭ ne ekzistis la famaj vulkanaj montaroj, sed ekzistis aliaj, malaltaj, kiuj konsistis
ĉefe el mezozoikaj sedimentoj. Vivis abunda subtropika vegetaĵaro: palmoj, laŭrarboj ktp....*

Pri la funkcio de spicoj en la nutrado
A fűszerek szerepéről a táplálkozásban
Ilona Gál (1987)

...Se oni provas grupigi niajn nutraĵojn surbaze de ilia biologia funkcio, oni kutimas distingi kvar grupojn:

1. Nutraĵoj, disponigantaj ĉefe konstru-materialon por la organismo, do proteinriĉaj nutraĵoj: ekz. viando, ovo, pluraj laktaĵoj, fungoj k.a...

4. Aldonaĵoj, kiuj plialtigas la plezuron de nutrado, donas altirajn ecojn: koloron, odoron aŭ guston al la manĝaĵo kaj per tio kontribuas al la utiligo de nutraĵo far la organismo. Tiaj estas ekzemple: salo, sukero, acidaĵoj, spicoj, same trinkaĵoj kiel kafo, teo k.a....

La streso: kiel eviti ĝin?
A stressz: hogyan kerüljük el?
Tazio Carlevaro (1996)

..."Mi vivas sub streso", oni aŭdas ofte. Sed fakte neniu povas vivi sen streso. Streso estas biologia kaj psikologia mekanismo, kiu permesas al ni reagi taŭge kaj kreive. Ĉar ekzistas normala streso (ankaŭ nomata eŭstreso) kaj streso elĉerpiga (disstreso), la demando ne estas kiel eviti streson, sed kiel transformi disstreson al eŭstreso....

Fakte, streso estas ne nur normala, sed eĉ bonvena. La terminon (angladevenan) enkondukis fiziologiisto Selye (ŝeje). Li celis per tio indiki aron da mekanismoj biologiaj kiuj perturbas la ekvilibran staton de organismo, kaj kiuj kondukas ĝin al reekvilibrigo....

Pensoj pri mia profesio: konstruĝeniero en Niĝerio
Gondolatok a hivatásomról: építőmérnök Nigériában
Udu Mrakpor (1998)

Mi laboras kiel civila inĝeniero (konstru-inĝeniero). Tiel jam estas privilegio, esti parto de la planado kaj konstruado de projektoj, kiuj tuŝas la animon mem de la homoj. En la ĉiutaga efektivigo de mia laboro, mi necese renkontas homojn, de mallertaj portempaj laboristoj ĝis alte edukitaj profesiuloj kaj altrangaj administrantoj de entreprenoj. Mian kapablon rilati inteligente kaj fruktodone kun tiel diversaj homoj mi ŝuldas plejparte al mia edukado kaj laborado kiel civila inĝeniero. Tio substrekas la socian kaj homaman signifon de la inĝenierarta profesio.

La plej grava karakterizaĵo de mia laboro, kaj por mi daŭra fonto de nemalgrandaj ĝojoj, estas, ke la ne gastaman kaj ne penetreblan medion, ofte renkontatan sur la konstrutereno, mi kapablas transformi al modernega loko, kie homoj povas efektivigi siajn ĉiutagajn sociajn kaj ekonomikajn agadojn, sen la plej eta konjekto pri kia ĝangalo la loko estis antaŭ la konstruado. Ĝi donas al mi nemezureblajn plezuron kaj sukcesĝojon, pri kiuj mi dubas, ke mi ilin povus senti en kia ajn alia profesio....

La malapero de la dinosaŭroj
A dinoszauruszok eltűnése
Jacques Juguin (1998)

...– la specio „dinosaŭro” estis tre firma; ĝi okupis la tutan Teron dum ĉirkaŭ 200 milionoj da jaroj;

– ĝia malapero estis vere tre abrupta...

...Kiuj ajn estas la studitaj terenoj, ĉu en Eŭropo, Ameriko, Afriko, ĉu en la Hindia aŭ la Pacifika oceanoj, oni ĉiam retrovas la tre fortan malkreskon de la planktona aktiveco, kiu evidentiĝas per abrupta falo de la karbonata enhavo kaj per la apero de nigra argila tavolo [K/T aŭ kretacea-terciara limtavolo, O.H.], kiu ne entenas fosiliojn...

...la materio entenata en la K/T tavolo tute similas al tiu de la sunsistemo. Do ĝi devenas de ekstertera objekto ..., kiu koliziis kun la Tero en la fino de la kretacea periodo...

...1991. Tiam la geofizikistoj fine trovis, ĉe borde de la Jukatana duoninsulo, ... larĝan strukturon, iom elipsan, kiu kunigas ĉiujn taŭgajn karakterizojn. La kratero estas centrita sub la urbeto Chicxulub...

Restas tamen unu rimarko: ...En tiu epoko la regiono estis kovrita de tre malprofunda oceano. Do la meteorito falis en la maron kaj tuj poste atingis la fundon. El tio sekvas, ke oni devas retrovi la spurojn de cunamo. Efektive, tiuj spuroj ekzistas, nome en Haitio kaj de Alabamo ĝis Gvatemalo laŭ cirkla arko 3000 kilometrojn longa. La problemo nun estas plene solvita.

7. Az eszperantó mint nyelv

Az eszperantó lényege:

1. A fonemikus abc (II., III. és IV. táblázat)
2. a formailag egyszerű, de nagy kifejező erejű nyelvtan,
3. a részben nemzetközivé is vált, elsősorban – de nem kizárólag – latin, görög, francia, angol, német és orosz eredetű szókincs,
4. a szabályos és igen termékeny szóképzés.

A) ALPHABET						
Aa,	Bb,	Cc,	Ĉĉ,	Dd,	Ee,	Ff,
à	b	ts (tsar)	tch (tchèque)	d	é	f
Gg,	Ĝĝ,	Hh,	Ĥĥ,	Ii,	Jj,	Ĵĵ,
g	dj	h légèrément aspiré	h fortement aspiré	i	y (yeux)	j
dur (gant)	(adjutant)					
Kk,	Ll,	Mm,	Nn,	Oo,	Pp,	Rr,
k	l	m	n	o	p	r
Ss,	Ŝŝ,	Tt,	Uu,	Ŭŭ,	Vv,	Zz.
ss, ç	ch (chal)	t	ou	ou bref (dans l'allemand, „laut,,)	v	z

Remarque. — Les typographies qui n'ont pas les caractères ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ, ŭ, peuvent les remplacer par ch, gh, hh, jh, sh, u.

II. táblázat. Az eszperantó abc a Fundamento francia részéből

Zamenhof már említett első négy brosúrájában, majd a későbbiekben más nyelveken is terjesztett 16 szabályú nyelvtan eszperantó nyelvű változata [Zamenhof 1903] (III. táblázat) – a kivételek nemléte folytán – gyakorlatilag beépíthető a szótárba, és mivel az eszperantó első harminc évében senki nem alkotott új nyelvtant és az azóta alkotott, részletező jellegű nyelvtanok ellenére ennek a kezdő időszaknak az irodalmi szövegei ma is bármely eszperantista által ugyanúgy érthetők, mint a maiak, régiségük – a témától eltekintve – gyakorlatilag csak stiláris jegyekből és a korlátozottabb szókincsről ismerhető fel.

PLENA GRAMATIKO DE ESPERANTO

A. Alfabeto

Aa, Bb, Cc, Ĉĉ, Dd, Ee, Ff, Gg, Ĝĝ, Hh, Ĥĥ, Ii, Jj, Ĵĵ, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss, Tt, Uu, Ŭŭ, Vv, Zz.
Noto. Presoj, kiuj ne posedas la literojn ĉ, ĝ, ĥ, ĵ, ŝ, ŭ, povas anstataŭ ili uzi *ch, gh, hh, jh, sh, w*.

B. Reguloj

(1) *Artikolo nedifinita ne ekzistas; ekzistas nur artikolo difinita (la), egala por ĉiuj seksoj, kazoj kaj nombroj.*

Noto. La uzado de la artikolo estas tia sama, kiel en la aliaj lingvoj. La personoj, por kiuj la uzado de la artikolo prezentas malfacilaĵon, povas en la unua tempo tute ĝin ne uzi.

(2) La substantivoj havas la finigon *a*. Por la formado de la multnombro oni aldonas la finigon *j*. Kazoj ekzistas nur du: nominativo kaj akuzativo; la lasta estas vicigata el la nominativo per la aldono de la finigo *a*. La ceteraj kazoj estas esprimataj per helpo de prepozicioj (la genitivo per *de*, la dativo per *al*, la ablativo per *for* aŭ aliaj prepozicioj laŭ la senco).

(3) La adjektivo finiĝas per *a*. Kazoj kaj nombroj kiel ĉe la substantivo. La komparativo estas farata per la vorto *pli*, la superlativo per *plu*; ĉe la komparativo oni uzas la konjunkcion *ol*.

(4) La numeraloj fundamentaj (ne estas deklinaĵoj) estas: *uni, du, tri, kvar, kvin, ses, sep, ok, naŭ, dek, cent, mil*. La dekoj kaj centoj estas formataj per simpla kunigo de la numeraloj. Por la signado de numeraloj ordaj oni aldonas la finigon de la adjektivo; por la multoblaĵ—la sufikso *abl*, por la nombro—*abl*, por la kolektaj—*oj*, por la dividitaj—la vorton *po*. Krom tio povas esti uzataj numeraloj substantivaj kaj adverbiaj.

(5) *Pronomoj* personaj: *mi, vi, li, ŝi, ĝi* (pri objekto aŭ besto), *ni, vi, ili, ĉi*; la pronomoj posedaj estas formataj per la aldono de la finigo adjektiva. La deklinaĵo estas kiel ĉe la substantivoj.

(6) La verbo ne estas iangata laŭ personoj nek nombroj. Formoj de la verbo: la tempo estanta akceptas la finigon *-as*; la tempo estinta *-is*; la tempo estonta *-os*; la modo kondiĉa *-us*; la modo ordona *-u*; la modo sendifina *-i*. Participoj (*kun* senco adjektiva aŭ adverba): aktiva estanta *-ant*; aktiva estinta *-int*; aktiva estonta *-ont*; pasiva estanta *-at*; pasiva estinta *-it*; pasiva estonta *-ot*. Ĉiuj formoj de la verbo est kaj participo pasiva de la bezonata verbo; la prepozicio ĉe la pasivo estas *de*.

(7) La adverboj finiĝas per *e*; gradoj de komparado kiel ĉe la adjektivoj.

(8) Ĉiuj prepozicioj per si mem postulas la nominativon.

(9) Ĉiu vorto estas legata, kiel ĝi estas skribita.

(10) La akcento estas ĉiam sur la antaŭlasta silabo.

(11) Vortoj kunmetitaj estas formataj per simpla kunigo de la vortoj (la ĉefa vorto staras en la fino); la gramatikaj finiĝoj estas rigardataj ankaŭ kiel memstaraj vortoj.

(12) Ĉe alia nea vorto la vorto *ne* estas forlasata.

(13) Por montri direkton, la vortoj ricevas la finigon de la akuzativo.

(14) Ĉiu prepozicio havas difinitan kaj konstantan signifon; sed se ni devas uzi ian prepozicion kaj la rekta senco ne montras al ni, kian nome prepozicion ni devas preni, tiam ni uzas la prepozicion *je*, kiu memstaran signifon ne havas. Anstataŭ la prepozicio *je* oni povas ankaŭ uzi la akuzativon sen prepozicio.

(15) La tiel nomataj vortoj *frondaj*, i. e. *inaj*, kiujn la plimulto de la lingvoj preni el unu fonto, estas uzataj en la lingvo Esperanto sen ŝanĝo, ricevante nur la ortografion de tiu ĉi lingvo; sed ĉe diversaj vortoj de unu radiklo estas pli bone uzi sendaŭre nur la vorton fundamentan kaj la ceterajn formoj el tiu ĉi lasta laŭ la reguloj de la lingvo Esperanto.

(16) La fina vokalo de la substantivo kaj de la artikolo povas esti forlasata kaj anstataŭata de apostrofo.

III. táblázat. A fundamentális nyelvtan a Fundamenta Krestomatioból

A nyelvtan tömörített magyar változatát a IV. táblázatban mutatom be:

ABC: a(= á) b c ĉ(= cs) d e f g ĝ(= dzs) h ĥ(= kemény h) i j ĵ(= zs) k l m n o p r s(= sz) ŝ(= s) t u ŭ(= félhangzós u: -eŭ-, -aŭ-) v z

Főnév:	-o	(patr/o = apa;	bon/o = (a) jó;	technik/o = technika)
Melléknév:	-a	(patr/a = apai;	bon/a = jó;	technik/a = műszaki)
Hatóározó:	-e	(patr/e = apailag;	bon/e = jól;	technik/e = műszakilag)

Személyes és birtokos névmások:

mi/a (én/enyém, az én ...-m); vi/a (te/tiéd, a te ...-d); li/a, ŝi/a, ĝi/a (ő/övé; az ő ... -a/e);
 ni/a (mi/a mi ...-nk); vi/a (ti/a ti ...-tok/tek); ili/a (ők/az ő ...-uk/ük)

Tárgyeset: -n, többesszám: -j

patr/o/n = apát; kvar bon/a/j patr/o/j = 4 jó apa,
 tri grand/a/j/n river/o/j/n = három nagy folyót

Tő- és sorszámok, szorzók, törtek:

unu = egy, unu/a = első, du/a, tri/a, kvar/a, ..., dek/a, cent/a...

tricent-dudek-kvar/a = 324/324-ik

tri/obl/a = háromszoros; kvar/obl/e = négyszer

du/on/o = 1/2; du tri/on/oj = 2/3

Igeragozás:

főnévi igenév:	-i	(ir/i = menni)
jelen:	-as	(mi ir/as = megyek)
múlt:	-is	(mi ir/is = mentem)
jövő:	-os	(ni ir/os = menni fogunk)

feltételes: -us (ili ir/us = mennének)
parancsoló: -u (ir/u = menj, menjetek)

Melléknévi igenevek: cselekvő: -nt-, szenvedő: -t-

leg/a/nt/a = olvasó,	leg/a/t/a = olvasás alatt álló
leg/i/nt/a = (aki) olvasott,	leg/i/ta = olvasott (könyv)
leg/o/nt/a = olvasni fogó,	leg/o/t/a = olvasandó
leg/a/nt/e = (most) olvasva,	leg/a/t/e = olvasás alatt állva
leg/i/nt/e = (már) elolvasván...	leg/i/t/e = elolvasottan

Összetett igeragozás: Mi est/is ir/a/nt/a = mendegéltem

vi morgaŭ jam est/os forir/i/nt/a = holnapra már el is mentél (= holnap már elment leszel)

Új szavak képzése:

1. *szóösszetétel:* river/ponto = folyóhíd
2. *elő- és utóképzőkkel:* mal- (ellentétképző): jó = bona, rossz = mal/bona; -in (nőképző): apa = patro, anya = patr/in/o; ge- (kétnemű csoport képzője): ge/patr/o/j = szülők
3. *nemzetközi szavak eszperantósításával:* radio (rádió), radiuso (sugár), matematiko, hidrologio, absoluta, relativa, organizi, transformi, perfekte

IV. táblázat. Zamenhof fundamentális nyelvtanának magyar tömörítvénye

A Zamenhof által az első kiadványban összeállított szótár mindössze kb. 900 szót és nyelvtani elemet tartalmaz, fordításukkal, ill. magyarázatukkal együtt. Ezek alapszavak, valamint egy rag, néhány jel, előjárók, elő- és utóképzők, amelyekkel a szavak mondatbeli szerepét megjelölni, ill. jelentését változtatni lehet. Már ebből a 900 elemből is azonban, a köztük levő képzőkkel, továbbá szóösszetételek révén, sok ezer szó volt képezhető, és ezeken kívül még a nemzetközileg használatos szavak is automatikusan – vagyis e szótárba be nem vetten – részei az eszperantónak, legfeljebb helyesírásukat és végződésüket kell az eszperantó nyelvtan szerint alakítani (pl. geographia → geografia).

Zamenhof 1905-ben kiadott *Fundamento de Esperanto* c. műve – az előszón kívül – tartalmazta:

1. a 16 szabályból álló fundamentális nyelvtant (*Fundamenta Gramatiko*) öt nyelven (francia, angol, német, orosz, lengyel);
2. 42 rövid fejezetben eszperantó nyelvű gyakorló szövegeket és a hozzájuk tartozó hatnyelvű (eszperantó–francia–angol–német–orosz–lengyel) szószedeteket (*Ekzercaro*); valamint
3. egy 2600 szót és nyelvtani elemet tartalmazó hatnyelvű egyetemes szótárt (*Universala Vortaro*).

A *Fundamento de Esperanto*t az 1905-ben Boulogne-sur-Mer-ben tartott első nemzetközi eszperantó kongresszus 688 résztvevője *megváltoztathatatlan*nak nyilvánította. A *Fundamento* azonban így is tág lehetőséget ad, elsősorban a tankönyvekben, a nyelvtan részletesebb kifejtésére, ill. a szép- és a szakirodalomban a szókészlet intenzív növelésére. Ennek eredményeként – ahogy már említettem – 118 év alatt a világirodalom számos remeke, hatalmas fordított és jelentős eredeti irodalom, látott – és lát napról-napra – eszperantó nyelven napvilágot.

Az Egyetemes Eszperantó Szövetség (UEA) rotterdami könyvesboltjában 1994-ben [Esperanto-katalogo, 1994] kb. 3500 kiadvány volt kapható (jelenleg az interneten érhető el a

folyamatosan felújított katalógus, amely a néhány példányban kapható, részben antikvár kiadványokat is tartalmazza). Témacsoportok a címek hozzávetőleges számával:

Eszperantó nyelvkönyvek, szótárak, tájékoztatók (az afrikánstól és angoltól a svédig, törökig és az urduig mintegy ötven nyelven): ~600, Más nyelvek eszperantó nyelvű tankönyvei (akkád, breton, kínai, hindi, magyar,... malgas, volapük): ~13, Eszperantó olvasókönyvek: ~50, Irodalom gyermekeknek és kezdőknek: ~170, Képregények: ~25, Szakszótárak ~70, Nyelvészet, eszperantológia, interlingvisztika, nyelvprobléma: ~250,

Mozgalom, mozgalomtörténet ~150, Zamenhof összes művei: ~50, Bibliográfiák ~30, Művészettörténet és esszék: ~40, Antológiák: ~100, Eredeti eszperantó regények, novelláskötetek ~200, Eszperantóra fordított regények, novelláskötetek: ~320, Eredeti eszperantó költészet: ~170, Eszperantóra fordított költészet: ~150, Színművek (eredeti és fordított): ~120, Egyéb irodalom (eredeti és fordított): ~70, Életrajzok: ~120, Földrajz, útleírás: ~50, Történelem: ~25, Politika: ~100, Filozófia: ~100, Vallás: ~150, *Tudomány és technika*: 190,

Fotóalbumok: 20, Játék és sport ~25, Daloskönyvek: ~50, Hanglemezek: ~70, Kazetták, kompaktlemezek: ~70, Videokazetták: ~15, Eszperantó vonatkozású bélyegek stb.: ~110.

A szövetség központi folyóirata havonta közli a nála (is) újonnan megrendelhető 30–60 kiadvány, és évente a nála (is) előfizethető mintegy 50 jelentősebb folyóirat listáját. A többi kiadvány és (több száz) kisebb folyóirat, bulletin más kiadóknál, ill. helyi eszperantó egyesületeknél szerezhető be.

8. Az eszperantó tudományos alkalmazásainak történeti vázlata⁴

17 évvel az első eszperantó brosúra megjelenése után, 1904-ben, azaz több mint száz éve jelent meg az első tudományos folyóirat, az *Internacia Scienca Revuo*. 1905-ben jött létre a kizárólag nyelvi kérdésekkel foglalkozó 102 tagú Nyelvi Bizottság (*Lingva Komitato*), amelyben hatékonyságnövelés céljából 1908-ban létrehoztak egy 12 tagú Akadémiát (*Akademio*). Ezek a második világháború után, 1948-ban, *Akademio de Esperanto* néven, 40–50 tagos felső létszámhatár elfogadásával, összeolvadtak (ekkor csak 48 tag adott életjelt magáról), majd az 1964-ben megszavazott új Alapszabály a létszámot 45 főben, a tagság időtartamát 9 évben (háromévenként 15 fő részben újraválasztási, részben megválasztási lehetőségével) határozta meg. Az Akadémia szükség szerinti szekciókban működik (*nyelvtani, irodalmi, köznyelvi és több szaknyelvi szótárszekció stb. szekciók*). A fentiek szerint az Eszperantó Akadémia idén ünnepli centenáriumát.

1906-ban alakult meg az első tudományos egyesület, az *Internacia Scienca Asocio Esperantista* (ISAE). 1910 és 12 között *Vörös Cyrillnek* két könyve is megjelent a *Bolyai geometriáról*.

A két világháború között magyarul is igazi könyvsiker a 20 nyelven megjelent *Most már értem a rádiót!*, amelyet *Eugen Aisberg* eszperantóul írt, és a *Vivo de la plantoj* (A növények élete) *Paul Neergaard* tollából, amelyet 8 nyelvre fordítottak le.

A diktatúrák idején az eszperantó műszaki és tudományos terminológia fejlesztésének két nagy vezéralakja közül a Szovjetunióban kivégezték *Ernest Drezent*, míg az osztrák *Eugen Wüster* nyolckötetes eszperantó–német szótárából 1933 előtt négy kötet jelent meg, utána egy sem. (A ki nem adott anyag kézírata szerencsére megmaradt és a bécsi eszperantó múzeum és könyvtártól mikrofilmen beszerezhető.)

Az 1950-es évek óta az *Eszperantó Világkongresszusok* (Universala Kongreso = UK) keretében szervezik a *Kongresszusi Egyetemnek* nevezett előadás-sorozatokat, de számos más nyári egyetem is működött különösen a '60–70-es években, például *Liègeben* és *Gyulán*. A

⁴ Részletesebben [Haszpra–Gether, 1988; Haszpra, 2003a].

'60–80-as években különösen sok tudományos periodika is megjelent, így a *Kemio Internacia* (Nemzetközi Kémia), *Sciencaj Komunikaĵoj* (Tudományos Közlemények), *Fokuso* (Fókusz), *Internacia Komputado* (Nemzetközi Gépi Számítás), *Homo kaj Kosmo* (Ember és Kozmosz), *Akademioj Studoj* (Akadémiai Tanulmányok), *Matematiko Translimen* (Matematika a Határokon Túlra), és ma is megjelenik a *Scienca Revuo* (Tudományos Szemle), *La Domo* (A Ház), *Medicina Internacia Revuo* (Nemzetközi Orvostudományi Szemle), *Geologio Internacia* (Nemzetközi Geológia), *Scienca kaj Kulturo* (Tudomány és Kultúra) stb. Az eszperantológia és az interlingvisztika jelentősebb tanulmányai és hírei jelenleg is a *Language Problems and Language Planning – Lingvaj Problemoj kaj Lingva Planado*, az *Esperantologio – Esperantic Studies* c. kétnyelvű folyóiratokban, valamint az *Informilo por interlingvistoj* és az *Interlinguistische Informationen* c. folyóiratokban jelennek meg.

Az utóbbi húsz évben megjelent tudományos könyvek közül a legimpozánsabb Claude Roux eszperantó–francia kétnyelvű, 900 oldalas *Nyugat-Európa* zuzmói.

Az eszperantó alkalmas számítógépi felhasználásra, a gép és ember közötti interaktív kapcsolatokra is. Sikeresnek bizonyult gépi fordítóprogramok hídnnyelveként és beszéd szintetizáló programokban. Tulajdonságait gépi módszerekkel is elemezték.

1978-ban Ahrenshoopban *interlingvisztikai*, Zsolnán *tudományos és műszaki szimpóziumsorozat* indult, az utóbbi 1998 óta Prágában két évenként ismétlődik. Az UMEA *orvostudományi konferenciáit* 1977 óta két évente más-más országban rendezik.

A '80-as években a számítástechnikai konferenciák domináns szerepet játszottak. 1980-ban a *Nemzetközi Kibernetikai Szövetség* namuri konferenciáján a tanulmányok 20%-át eszperantóul mutatták be és publikálták. Ezt több hasonló konferencia követte. 1982-ben Budapesten nagy sikerrel zárult a Neumann János Számítógéptudományi Társaság INTERKOMPUTO '82 című, *eszperantó nyelvű nemzetközi konferenciája*, amelyen kb. 500-an vettek részt és a plénumon és több szekcióban mintegy száz előadást vitattak meg és több kötetben publikáltak. A két szövetség közös konferenciáján, az *INTERKIBERNETIK '85*-ön, az angol és a francia mellett szintén munkanyelv volt az eszperantó. Később a *Kibernetikai, Informatikai és Rendszertani Világszövetség* (TAKIS) vette át ezeknek a konferenciáknak a szervezését; 2003-ban 7. konferenciájukat tartották a szlovákiai Révkomáromban, ahol egyébként az 1983-ban megalakult *Tudományok Nemzetközi Akadémiája* (AIS) (San Marino–Paderborn) 2003-ban állandó egyetemi telephelyet is létesített. Tanfolyamait és vizsgáit évről évre más országokban, valamint a *Kongresszusi Egyetem* keretében tartja. Tudományos fokozatokat is ad.

Jelentősek voltak a SVIEKO című bolgár–angol–eszperantó nyelvű *ökológiai konferenciák* a bulgáriai Szvistovban. Napjainkban pedig növekszik az *alkalmi eszperantó konferenciák* száma.

A nagyobb eszperantó klubok tudományos összejöveteleinek példái a budapesti Konkordóklub havi *tudományos estjei* 1973-tól 90-ig, vagy a budapesti orvostudományi szakcsoporthoz évente rendezett *előadóest-sorozata*, megszakítatlanul 1972 óta. Mindkettőt eleven eszperantó nyelvű viták is jellemezték, ill. jellemzik.

A '70-es és '80-as évek új szótárkiadó hullámában sok szakszótár mellett számos nyelvhez (angol, francia, japán, kínai, koreai, német, olasz, perzsa, spanyol, svéd, vietnami stb.) *nemzeti-eszperantó nagyszótár jellegű kézis�ótárak* is elkészültek. Az 1996. évi 65 000 szavas *Magyar-eszperantó kézis�ótár* 18 000 *természettudományi és műszaki*, valamint 7000 *társadalomtudományi* szót is tartalmaz és CD-n is hozzáférhető. 2002-ben jelent meg Párizsban a nagy eszperantó értelmező szótárnak, a *Plena Ilustrita Vortaronak*, szintén szakmai anyaggal is bővített új kiadása, a *Nova Plena Ilustrita Vortaro*. Ezek a szótárak, a nemzeti kézis�ótárakhoz hasonlóan, 45–80 ezer szónyi anyagot tartalmaznak, de az eszperantó szabályos szóalkotási rendszere folytán közelebb állnak a nemzeti nagyszótárakhoz. Monumentális az 1997-ben megjelent *vasúti szakszótár*, amelynek húsz

kötete egy-egy nemzeti nyelvet az eszperantóval két irányban, a húsz nyelvet pedig egymással kódszámok útján kapcsolja. A szakszótárak fejlesztése ma is folyik, gyakran *internet verzióban*.

Az egyik leggazdagabb eszperantó információközpont az *Oszták Nemzeti Könyvtár* keretében működő *Eszperantó Múzeum és Könyvtár*, amelynek elektronikus katalógusa bárholnan kutatható. Hazánkban a legnagyobb eszperantó gyűjtemény, megvén a Fajsi-hagyatékot is, több mint 10 000 kötetel és nagy folyóirat-gyűjteménnyel az *Országos Idegennyelvű Könyvtárban* van. Könyvtárak vannak az *interneten* is.

9. Az eszperantó elsajátításának költségei

Még nem beszéltünk az eszperantó tanulásának költségeiről. Vizsgáljuk ezt meg a következő táblázatsor adatai alapján – az EU vezetői által preferált nyelvtanulási követelményekkel összehasonlítva (V. táblázat).

I. ALAPADATOK

1 munkaóra (muó) = 10 EUR

(Szerényen felvett átlagos órabér az aktív periódus végén.

Megjegyzés: Az EUROSTAT szerint azonban az átlagos órabér 2003-ban a 15 tagú EU-ban:

22,70 EUR,

az EU 10 tagjelöltjében: *4,21 EUR.)*

Egy tanuló (tló) összes időráfordítása egy idegen nyelv jól használható megtanulására (köznyelv + 1 szaknyelv):

természetes nyelv (pl. az angol) = *2000 muó/tló*

eszperantó = *200 muó/tló*

A nyelvtanulás egész időtartamának pénz-egyenértéke:

angol: 2000 muó/tló x 10 EUR/muó = *20.000 EUR/tló*

eszperantó = 200 muó/tló x 10 EUR/tló = *2.000 EUR/tló*

Idegen nemzeti nyelvek átlagos relatív és abszolút tanulási ideje:

Első nyelv = *100% (2000 muó)*

Második nyelv = *80% (1600 muó)*

Harmadik nyelv = *70% (1400 muó)*

Ha mindhárom természetes: *2000 + 1600 + 1400 = 5000 muó/tló*

Ha az utolsó az eszperantó: *2000 + 1600 + 140 = 4740 muó/tló*

Ha az első az eszperantó: *200 + 1600 + 1400 = 3200 muó/tló*

Az Európai Unió lakosságának és egyévi fiatal generációjának a létszáma, ha az átlagos élettartam 75 év és a lélekszám stabil:

Európai Unió *450 000 000 | 6 000 000*

angol nyelvű országok *60 000 000 | 800 000*

nem angol nyelvű országok *390 000 000 | 5 200 000*

A Föld lakosságának és egyévi fiatal generációjának a lélekszáma, ha az átlagos élettartam 75 év volna és a létszám a jelenlegi maradna:

Az egész Föld *6 400 000 000 | 85 300 000 fő*

Angol anyanyelvűek *400 000 000 | 5 300 000 fő*

Nem angol anyanyelvűek 6 000 000 000 | 80 000 000 fő

Az európai NATO költségvetése 2000-ben:

a The Economist szerint 165.000.000.000 EUR/év,
180, ill. 165 millió adóf esetén: 917 ... 1000 EUR/adóf/év

.....

II. RÉSZADATOK A NYELVTANULÁSI VÁLTOZATOKRÓL

1. Három idegen nemzeti nyelv tanulási költsége (a legköltségesebb és diszkriminatív irány, amelyet az Európai Bizottság szorgalmaz)

5000 muó/tló x 6 000 000 tló/év = 30 000 000 000 muó/év
x 10 EUR/muó = 300 000 000 000 EUR/év
10% oktatási költséggel: 330 000 000 000 EUR/év
Ez az európai NATO költségvetés 330/165=200%-a!

Az EU adófizetőinek (adóf) létszáma és nyelvtanítási adóterhelése:

0,4 x 450 000 000 = 180 000 000 adóf

A nyelvtanulók (2,5 évf. à 6 000 000 = 15 000 000) nélkül = 165 000 000 adóf

Az átlagos adófizető nyelvtanulás-támogató terhelése =

330 000 000 000 : 165 000 000 = 2000 EUR/adóf/év

A GDP-ből a nyelvtanulók távolléte miatt kiesik:

kb. 15/180 = 8% az egész EU-ban.

.....

2. Egy idegen nyelv tanulási költsége az EU-ban mindenkinek

2000 muó/tló x 6.000.000 tló/év x 10 EUR/muó +10% = 132 000 000 000 EUR/év

Ez az európai NATO költségvetés 132/165 = 80%-a!

Az EU adófizetőinek létszáma és nyelvtanítási adóterhelése:

180 000 000 – 6 000 000 = 74 000 000 adóf

132 000 000.000 : 174 000 000 = 760 EUR/adóf/év

A GDP-ből a nyelvtanulók távolléte miatt kiesik

6/180 = 3,3% az egész EU-ban.

.....

3. Az angoltanulás költsége az EU-ban (költségesebb és a legdiszkriminatívabb irány)

2000 muó/tló a nyelvtanulók távolléte miatt kiesik

x 5 200 000 tló/év = 10 400 000 000 muó/év

x 10 EUR/muó = 104 000 000 000 EUR/év

10% oktatási költséggel: 114.400.000.000 EUR/év,

az európai NATO költségvetés 114,4/165 = 70%-a!

Az adófizetők száma a nem angol nyelvű országokban:

0,4 x 390 000 000 = 156 000 000 – 5 200 000 = 150 800 000 adóf

Egy adófizető terhelése a nem angol nyelvű országokban:

114 400 000 000 : 150 800 000 = 760 EUR/adóf/év

az angol nyelvű országokban: 0 EUR/adóf/év

A GDP-ből a nyelvtanulók távolléte miatt kiesik:
a nem angol nyelvű országokban kb.: $5,2/156 = 3,2\%$
az angol nyelvű országokban: $0,0\%$.

.....

4. Az eszperantó tanulási költsége
(A legolcsóbb és nem diszkriminatív irány)
200 muó/tló
 $\times 6\,000\,000 \text{ tló/év} = 1\,200\,000\,000 \text{ muó/év}$
 $\times 10 \text{ EUR/muó} = 12\,000\,000\,000 \text{ EUR/év}$
10% oktatási költséggel: $13.200.000.000 \text{ EUR/év}$
Ez az európai NATO költségvetés $13,2/165 = 8\% -a$

Az EU adófizetőinek létszáma:
180 000 000
 $- 6\,000\,000 \text{ tló/év} \times 0,1 \text{ év/tló} = - 600\,000 =$
 $179\,400\,000 \text{ adóf.}$

Az EU egy adófizetőjére jutó terhelés:
 $13\,200\,000\,000 : 179\,400\,000 = 74 \text{ EUR/adóf/év}$

A GDP-ből a nyelvtanulók távolléte miatt kiesik:
kb. $0,6/179,4 = 0,33\%$ az egész EU-ban.

.....

III. ÖSSZEFOGLALÁS

1. Három idegen nemzeti nyelv mindenkinek:
 $5000 \text{ muó/tló} + 10\% = 55\,000 \text{ EUR/tló} = 2000 \text{ EUR/adóf/év}$
 $= 330\,000\,000\,000 \text{ EUR/év} = \text{az EU-NATO költségvetés } 200\% -a$

2. Egy idegen nemzeti nyelv mindenkinek:
 $2000 \text{ muó/tló} + 10\% = 22\,000 \text{ EUR/tló} = 760 \text{ EUR/adóf/év}$
 $= 132\,000\,000\,000 \text{ EUR/év} = \text{az EU-NATO-költségvetés } 80\% -a$

3. Az angol nyelv minden nem-angolnak:
 $2000 \text{ muó/tló} + 10\% = 22\,000 \text{ EUR/tló} = 760 \text{ EUR/adóf/év}$
 $= 114\,400\,000\,000 \text{ EUR/év} = \text{az EU-NATO-költségvetés } 70\% -a$

4. Eszperantó mindenkinek:
 $200 \text{ muó/tló} + 10\% = 2200 \text{ EUR/tló} = 74 \text{ EUR/adóf/év!}$
 $= 13\,200\,000\,000 \text{ EUR/év} = \text{az EU-NATO-költségvetés } 8\% -a,$
illetve a három természetes nyelv egy adózóra jutó tanulási + oktatási költségének $74/2000 = 3,7\% -a!$

.....

V. táblázat. Nyelvtanulási változatok költségei az EU-ban

Az eszperantó oktatása igen gyorsan felfuttatható a teljes 6 millió főnyi tanuló-évjáráthoz. Egy jó eszperantó oktató öt 20 fős, különböző nyelvekre már régebben kiképzett nyelvtanár-csoportot oktat (akik tehát jóval könnyebben tanulnak nyelveket, mint az átlag), ami az oktató számára heti 2 óra/csoport, tehát összesen 10 óra/hét órarendi elfoglaltságot jelent. Egy tanév, azaz 40 hét alatt minden csoport 80 órán vesz részt, amit a tagok heti 3, összesen 120 óra egyéni vagy csoportos tanulással, gyakorlással, irodalomolvasással, TV-nézéssel vagy rádióhallgatással egészítenek ki, és az eredmény 100 új eszperantó tanár/oktató. A 100 oktató tehát összesen 10 000 új eszperantó tanárt képez ki egy év alatt, akik a következő tanévben már oktathatnak, célszerűen szintén fejenként öt 20 fős csoportot heti 2-2 órában, tehát 10 óra/hét terheléssel. A másik 10 órában taníthatja az(oka)t a nyelv(ek)et, amely(ek)et korábban oktatott.

A 100 régi oktató a következő öt évben ismét évente 10 000 nyelvtanárt képezhet ki az eszperantó oktatására, vagyis a hetedik évtől már 60 000 eszperantó nyelvtanár oktathat *köz- és szépirodalmi nyelvű eszperantót*, mégpedig évente már 6 000 000 diáknak, vagyis az EU egy teljes évfjázatának. A 60 000-es létszámot már nem kell emelni tovább, de lehet, pl. azért, hogy ne kelljen hetente ötször ugyanazt az anyagot oktatniuk, vagyis a tanárok a heti kb. 20 órás normán belül, kb. 14 órában, a korábbi képzettségüknek megfelelő nyelveket több különböző szintű csoportban oktathatják.

Az eszperantóra a szaktárgyak oktatóit is meg kell tanítani, és a diákok minden évben hetente összesen egy, esetleg két órában a többi tárgy eszperantó nyelvű átismétlésével az *eszperantó szakmai nyelvben* is gyakorlatot szerezhetnek.

Nyilvánvaló, hogy a rendszert más országok is átvehetik, és a közös nyelv olcsón és egyéni és nemzeti diszkrimináció nélkül kiterjedhet az egész világra. *Comenius elképzelése megvalósulhat.*

10. Következtetések

Az Európai Tanács által elhatározott, de az Európai Bizottság által némileg bővített nyelvtanulási javaslat az EU polgárai részére *három idegen nyelv megtanulása*, ami vizsgálódásom szerint átlagosan tanulónként 5000 óra (= 2,5–3 évi munkaidő!) alatt, 55 000 euró/tanuló, illetve 2000 euró/adófizető költséggel valósítható meg. Ennek elképesztően olcsó, de etnikai és politikai diszkrimináció nélküli, vagyis tökéletesen észszerű alternatívája az eszperantó megtanulása, ami fejenként átlag 200 óra alatt, 74 EUR/adófizető költségért valósítható meg, vagyis az előbbi elképzelés költségének 3,7%-áért! Ez még az egyetlen angol megtanulási idejének és költségének (2000 óra/tanuló, 760 EUR/adófizető) is alig 10%-a lenne. Ami még azt is elősegíti, hogy az eszperantó megtanulása után bárki, tetszése szerint, bármilyen és bármennyi nyelvet, bármilyen célból az eszperantó alapozás nélkül szükséges ráfordításhoz képest jelentősen – 10–30%-kal – rövidebb idő alatt tanulhasson meg. (Persze, egyúttal kimondható, hogy aki még az eszperantó tanulásával is kudarcot vall, más nyelvbe bele se kezdjen.)

Az etnikus nyelvekhez képest nagyságrendben csekélyebb erőfeszítéssel megtanulható eszperantó *egyetlen közös nyelvül* választása biztosítaná, hogy gyakorlatilag minden európai polgár tudjon beszélni, tárgyalni, vitatkozni bármely európai polgárral, és az eszperantó médián keresztül mindenről értesüljön, ami a világban történik. Mindez – kicsit nagyobb távlatban – az egész világra is kiterjeszthető, és a jelenlegi EU elképzelésekhez képest mintegy két és fél munkaévnnyi időt és annak megfelelő nemzeti jövedelmet takarítana meg, ill. szabadítana fel tudományos, gazdasági és kulturális ismeretek megszerzésére és az anyanyelvek virágzó életben tartására.

Az *eszperantó* tulajdonképpen az *indoeurópai nyelvek* messzemenő egyszerűsítésekkel létrehozott, *modern élőnyelv kategóriájú*, nagymértékben fejlődőképes, nagy kifejezőerejű,

logikus szerkezetű új közös leszármazottja, amely fordítások formájában mintegy megörökölte nemcsak az indoeurópai, hanem más nyelvcsaládok 5000 évre visszatekintő irodalmát is. Sok nemzethez tartozó írói és költői pedig a nyelv életének eddigi – bár üldözésekkel és sok éves, évtizedes betiltásokkal terhes – 118 éve alatt az eszperantó nyelv saját irodalmát is létrehozták és fejlesztik, és ebből nemzeti nyelveken is egyre több fordítás jelenik meg, ill. fog megjelenni.

Az eszperantó jelenlegi kifejezőképessége – sajtójából, irodalmából és mindennapi szóbeli alkalmazásaiból (kongresszusok, találkozók, tanfolyamok, rádióadások, baráti, sőt családi használatok) következően – a mindennapi, a kulturális, a politikai és a népszerű tudományos igényeket messzemenően, sokszor más nyelvekhez képest egyértelműbben kielégíti, a 9. fejezet végén leírt fejlesztéssel pedig bármikor néhány éven belül minden területen teljes értékű nyelvvé tehető.

Az eszperantót tudományos célokra alkalmazók viszonylag kis létszáma folytán azonban egyes szakmai és tudományos terminológiák vonatkozásában a nyelvnek intenzívebb fejlesztésre van szüksége. Ez utóbbi az eszperantó általános oktatásának felfejlesztésével párhuzamosan történhet. Mivel azonban nemcsak létszámnövelésre, de néhány év tapasztalatszerzésre is szükség van ahhoz, hogy a szakemberek egy szaknyelv fejlődéséhez – még ha az „csak” az eszperantó is – a saját területükön színvonalasan hozzá tudjanak járulni, előreláthatólag 8–10 év kellene az egyes eszperantó szaknyelveknek az aktuális szintre hozásához. Ezután a fejlődés automatikusan igazodik tovább a felmerülő új igényekhez. És az eszperantó európai meghonosítása nyomában több mint valószínű, hogy a többi ország is sorban csatlakozni fog a Föld leggazdagosabbán és minden diszkrimináció nélkül elsajátítható és továbbfejleszthető közös élőnyelvének bevezetéséhez, ami egyedül tudja nemcsak lehetővé tenni, hanem eltűnti, sőt támogatni is az anyanyelvek továbbélését és fejlődését is.

Függelék

F1. Vélemények egy tervezett nyelv, illetve az eszperantó bevezetéséről

„Nem is lehetne most, a vitatkozás századában egyes nemzetekre úgy, mint a közemberiségre nézve bármi érdekesbb, mint olyan nyelvnek a szerkesztése, mely túlhaladná mai nyelvünket szabatoságban, minek kivihetősége [...] az emberiség nem egy előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.”

Széchenyi István, 1842

Az eszperantó megjelenése, 1887

„Az áldozat, amelyet az ember az eszperantó megtanulására fordít, oly csekély, s az eredmény, amelyet elérhet, olyan nagy, hogy ezt a csekély fáradságot senkinek sem kellene sokallnia.”

Lev Tolsztoj, ~1900

„Az eszperantót minden középiskolában kötelezően kell tanítani. Eszperantó nélkül nem lehet komoly és állandó nemzetközi közeledés. Az eszperantó adja vissza a hallást a süketeknek, akik évszázadok óta be voltak zárva nyelveikbe.”

Romain Rolland, ~1910

„... a mi középiskolánk nem vesztegethet el idegen nyelvek tanítására több, mint 750 órát, a főiskola pedig 210–350 órát, annak ellenére, hogy csak egyetlen nyelv teljes elsajátításához,

az oktatók véleménye szerint, kb. 5000 óra szükséges. Hol lehet itt már beszélni több nyelvről?”

Mahomet Isaev, 1976

„Kétségtelen, hogy ennek a nyelvnek [az eszperantónak] az ismerete sem hull az ölünkbe anélkül, hogy komolyan meg akarjuk szerezni, de annyi bizonyos, hogy tizedrész annyi energiát, időt, munkát sem kíván, mint akármely nemzeti nyelv elsajátítása.”

Bárczi Géza, 1976

„... az angol diadala nemcsak elpusztítja a többi nyelvet; el is szigeteli a született angolul beszélőket a többi nép irodalmától, történelmétől és eszméitől. Ez, röviden szólva, igen kétséges győzelem. De akkor ki van az eszperantóért? Az Economist stábja nem, az biztos.”

The Economist, 2001

(Ez befejezése egy háromoldalas cikknek: *A world empire by other means – Egy világbirodalom más eszközökkel*, amely az angol hibáiról, előnyeiről, rohamos terjedéséről szól, az eszperantót pedig kizárólag a cikket bezáró fura kérdés-feleletben említi. H. O.)

„Az MTA Nyelvtudományi Intézete vezető munkatársainak egybehangzó véleménye az, hogy az eszperantó az élő idegen nyelv kategóriájába tartozik. .. a) nagymértékben normalizált, b) erősen szocializálódott, c) nem etnikus élő nyelv, amely egy másodlagos nyelvi közösségben minden lehetséges nyelvi funkciót betölt és ugyanakkor közvetítő nyelvként is működik.”

MTA Nyelvtudományi Intézete, 2004

F2. Az eszperantó abc problémája

Az eszperantó abc „kalapos” betűi a mai időkben különös nehézséget okoznak. A latinbetűs ábécék közül a diakritikus jelek nélküli, 26 betűs angol ábécé minden számítógépen megvan, és ennek írására betűtípusok százai, sőt ezrei állnak rendelkezésre, amelyek az angolon kívül kielégítik pl. a maláj, az indonéz és a szintén kevés hangból felépülő csendes-óceáni nyelveket. Sok száz nyelv azonban, köztük magas kultúrájú európai nyelvek (francia, német, olasz, spanyol, portugál, román, a nyugati szláv nyelvek, a magyar stb.), de számos kisebb-nagyobb ázsiai, afrikai, amerikai őshonos nyelv is a latin betűs írást csak diakritikus jelekkel kiegészítve tudta átvenni. Zamenhof a 28 betűs eszperantóban 6 diakritikus jelű betűt alkalmazott, mert a q, w, x, y betűket egyáltalán nem használta fel.

Zamenhof fellépése idején a kézírás általános volt, de a nyomdák is viszonylag könnyen beszereztek, vagy házilag csináltak speciális jeleket. Ennek ellenére a nyomtatni akarók már az első évben kifogásolták a hat – ill. a nagybetűkkel 12 – kalapos betűt. Zamenhof két javaslatot ajánlott elfogadásra. Az egyiket 1888-ban: a kalapot az alapbetű után tett h-val helyettesítette: ĉ = ch, ĝ = gh, ĥ = hh, ĵ = jh, ŝ = sh, ŭ = u. Ez megtörte az eszperantó logikáját, mert a h és az u így kétértelművé vált, bár az eszperantóul már tudóknak csak ismeretlen szó esetén jelentett nehézséget, mert a 12 kalapos betű együttesen is az átlagos szöveg betűinek csak 2,36%-át teszi ki.

Zamenhofnak volt még egy javaslata 1894-ben, amely 23-ra redukálta a betűk (és a hangok) számát, módosította egyes betűk kiejtését, és ezzel minden kalapos megkülönböztetés fölöslegessé vált, viszont a szótár egy részét át kellett dolgozni. Hozzávetőleg néhány nyelvtani módosítást is, és az egészet csomagtervként szavazásra bocsátotta. A – lehet, hogy szándékos? – bonyolultság miatt a néhány száz szavazó 62%-a minden változtatást elutasított. Zamenhof ezután nem foglalkozott többé reformokkal és 1905-ben megjelentette és elfogadtatta a *Fundamento*-t.

Mindezek ellenére 1888-tól 1962-ig átlag kétévente születtek új abc-javaslatok. 1962-ben, az eszperantista számítástechnikusok első konferenciáján, az akkori gépeken használhatatlan kalapos betűk helyett és a *kétértelműség* miatt, elutasították a h betűs változatot és az x-es abc-t fogadták el: cx, gx, hx, jx, sx, de Ŝ = w. Ez a reformfantáziát 16 évre leállította (csak 2 újabb javaslat született). De 1978-tól 1988-ig már 15 ábécé-javaslatról tudok. 1988-tól 1999-ig pedig nem volt kihagyott év, és összesen 49 reformjavaslat jelent meg (mint csúcs 1998-ban 8 javaslat). Egyébként az 1888-tól 2002-ig terjedő időszakból összesen 105 javaslatot találtam. Szerintem a legjobb, sőt jó, az eszperantóban eddig nem használt q, w, x, y betűknek az eszperantó ábécébe való bevonása a leggyakoribb négy kalapos betű helyett, Canepari olasz nyelvész javaslata szerint (1995):

ĉ → q és ŝ → x (mint a latin betűs kínai és az albán, ill. a portugál abc-ben),

ŭ → w (mint az angolban, a latinbetűs japánban és kínaiban stb.) és

ĝ → y (mint a dél-spanyolországi, uruguay-i és argentin tájnyelveken).

Ezekhez jött még, 1999-ben, a két legritkább betű helyett (ĥ gyakorisága 0,01%, ĵ gyakorisága 0,15%) egy-egy kettős betű, egyrészt a

ĥ → hh (Zamenhof nyomán, de fonetikai alapon Dashevsky javaslata), másrészt a

ĵ → zx (saját javaslatom), amely az x fenti értelmezése alapján tulajdonképpen a magyar zs jelölés fonetikai logikáját követi (zs = zx = ĵ ugyanis a nyelv pozíciója szerint és hangzás szerint is valóban z és s = x között van).

A fenti betűket alkalmazó ábécé neve INKA (Internacia Ne-Kontraŭfundamenta Alfabeto = Nemzetközi nem fundamentum-ellenes ábécé). Ez kihasználja mind a 26 ékezet nélküli latin betűt – amelyek bármely nemzeti nyelv írógépén megtalálhatók – és a hh és a zx betűpárost. Így a fentiek szerint egy 10 000 betűs átlagos fundamentális szöveget mindössze 16 betűvel nyújt meg, és többnyire egyáltalán nem növeli a sorok számát.

Az eszperantó akadémia, igen konzervatív módon, egyelőre ragaszkodik a kalapos betűkhöz, de ez nem sokáig tartható.

Irodalom

Albault, A.–Doublet, J., 2000: *Skriboj kaj alfabetoj en la mondo*. TREFO nro 3. Vintro-Printempo.

Auld, William, 1987: *En barko senpilota*. 847 p. Edistudio, Pisa.

A world empire by other means, 2001. *The Economist*, December 22nd, p. 33–35.

Az Európai Unió és a nyelvek 2004. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. NKÖM, Budapest.

Bárczi Géza, 1987: Válthatik-e nemzeti nyelv az egész világ közvetítő nyelvévé? In *Bárczi Géza a nemzetközi nyelvről*. MESZ, Budapest.

Berend T. Iván, 2003: *Kisiklott történelem. Közép- és Kelet-Európa a hosszú 19. században*. História–MTA Történettud. Intézete.

Blanke, Detlev, 1985: *Internationale Plansprachen*. Akademie-Verlag, Berlin.

Blanke, Detlev, 2001: Pri la leksikografio de kelkaj planlingvoj. Tipologia kaj bibliografia skizo. In *Lingva Planado kaj Leksikologio – Language Planning and Lexicology* (Internacia simpozio de la Akademio de Esperanto, Zagreb 2001 07 28–30). Fonto, Chapecó-SC Brasilia-DF.

Boulton, Marjorie, 1960, 1980: *Zamenhof, Creator of Esperanto*. Routledge and Kegan Paul, London.

Budai Ésaías, 1802: *Régi tudós világ históriája*. Szigethy Mihály, Debrecen.

- Canepari, L., 1995: Non c'è proprio niente da dire sulla pronuncia e la grafia dell' esperanto? *l'esperanto* nro 8, 31 ottobre.
- Comenius, Jan Amos, 1668 (kézirat: 1641, London): *Via lucis*. Amsterdam.
- Dudich, Endre, 1983: *Ĉu vi konas la teron?* MESZ, Budapest.
- Duličenko, Aleksandr Dmitrievič, 1989: Ethnic language and planned language. In *Interlinguistics – Aspects of the Science of Planned Languages*. (ed.: Schubert, Klaus–Maxwell, Dan), 1989, p. 47–61. Mouton de Gruyter, Berlin-New York.
- Дуличенко, Александр Дмитриевич, 1990 (kézirat: 1973): *Между-народные вспомогательные языки*. 445 pp. Valgus, Tallin.
- Eco, Umberto, 1998: *A tökéletes nyelv keresése*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Eichholz, Rüdiger, 1988: *Esperanta Bildvortaro*. Esperanto Press, Bailieboro, Canada
- Erasmus, Hans, 1997: La lingva problemo kaj la kostoj de komunikado. In Selten, R. (red.): *La Kostoj de la Europa Lingva [Ne-]Komunikado*. „espERAnto” radikala asocio, Roma.
- Esperanto, Dr., 1887: *Langue Internationale*. Varsovie.
- Esperanto-katalogo* 1994. UEA, Rotterdam.
- European Commission, Staff of the, 2002: *Promoting Language Learning and Linguistic Diversity*. Working paper. European Commission, Brussels, November 13.
- Földes Csaba, 2002: Az idegen nyelvek oktatása, ismerete és használata Magyarországon – a nyelvpolitika tükrében. *Magyar Tudomány*, 2.
- Frank, Helmar. G., 1980: *Kibernetike-pedagogia teorio de la lingvo-orientiga instruado*. IX-a Intern. Kongr. de Kibernetiko, Namur. En: Kibernetiko de la homa lingvo, p. 123–144. Hung. Esp.-Asocio – Instituto pri Kibernetiko, Budapest & Paderborn.
- Gábor György, 1972: *Ingres hegedűje*. Magvető, Budapest.
- Gados László, 2004: A nyelvpolitika és a közös közvetítő nyelv kérdése az Európai Unióban. In *Az Európai Unió és a nyelvek*. p. 89–122. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest.
- Gether István–Haszpra Ottó, 1988: Az eszperantó nyelv terjedése a nemzetközi tudományos kapcsolatokban. *Hidrológiai Közlöny*, 1, p. 55–62.
- Glatz Ferenc, 2001: Hét tétel az Európai Unióról és a nyelvekről. *Magyar Tudomány*, 7.
- Haszpra Ottó, 2000: *Eszperantó kezdőknek és haladóknak*. II. Fragmentoj el la Esperantlingva literaturo, p. 137–249. Magyarországi Eszperantó Szövetség, Budapest.
- Haszpra Ottó, 2001a: Az eszperantó hármas haszna. *Magyar Tudomány*, 2.
- Haszpra, Ottó, 2001b: Kritika trarigardo de la provoj modernigi la Fundamentan alfabeton de la komencoj ĝis 2001. In *Lingva Planado kaj Leksikologio* (Simpozio de la Akademio de Esperanto, Zagreb, 07 28–30). Fonto, Chapecó-SC, Brasil.
- Haszpra, Ottó, 2002: La natura ŝarĝo de la lingvolernado kaj ĝia radikala malpliigblo. In *Scienca Revuo* 3, p. 121–133.
- Haszpra Ottó, 2003a: Az eszperantó tudományos és szakmai alkalmazásai. In Gecső Tamás szerk.: *Természetes nyelvek, mesterséges nyelvek*. (a 2002. december 12-i ELTE – MESZ szimpózium tanulmányai). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Haszpra, Ottó, 2003b: *Language policy principles of EU for promoting language learning and linguistic diversity in a non-discriminatory and most economical way*. Written proposal to the Symposium on What Language Policies of the European Union, Brussels, May 6.
- Haszpra, Ottó, 2004a: The Price of a Common Language – Ideas and Data for the Most Economical and Nondiscriminatory Language Policy within the European Union. In *Begegnungen, Band 22: Innerhalb des Europäischer Union*. 215–222. Europa Institut Budapest.
- Haszpra, Ottó, 2004b: *Ideoj kaj dataoj pri la plej ekonomia kaj nediskriminacia lingva politiko por la Eŝropa Unio*. Manuskripto por la EEU-konferenco en Bilbao.

http://www.eurolang2001.org/eyl/EN/INFORMATION/AboutEYL/AboutEYL1_en.htm
2001.04.06

Interlinguistics – Aspects of the Science of Planned Languages. (ed.: Schubert, Klaus–Maxwell, Dan), 1989. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.

Исаев, М. И., 1976: Проблема искусственного языка международ-ного общения. In *Проблемы Интерлингвистики*. Издательство "Наука", Москва.

Kalocsay, Kálmán, 1981: *Tutmonda sonora. Poezia antologio en Esperanto tradukita el 30 lingvoj* I-II. HEA, Budapest.

Lins, Ulrich, 1990: *La danĝera lingvo*. 2a eldono, Progreso, Moskva

Maertens, G., 1997: La kostoj de multlingveco. In Selten, R. (ed.): *La Kostoj de la Eŭropa Lingva [Ne-]Komunikado*. p. 81–89. „espERAnto” radikala asocio, Roma.

Máthé, Árpád, 1997: Bibliografio de la Esperanto-periodaĵoj. In *Memorlibro–Kolekto de la prelegoj dum la solena internacia konferenco ... de la universitata fako Esperanto*. Budapeŝto.

Michelberger Pál, 1997: Nemzeti nyelv a tudományban: múlt-jelen-jövő? *Természet Világa*, május.

Művelődési Minisztérium, 2004: *Tájékoztató felsőoktatási intézmények részére*. Ügyintéző: Csekei László. 9884-1/2004 sz. körlevél, VIII. pont, március 29.

Nova Plena Ilustrita Vortaro, (red. Michel Duc Goninaz–Claude Roux). 2002, SAT, Paris.

Pei, Mario, 1966: *Szabálytalan nyelvtörténet*. Gondolat, Budapest.

Pei, Mario, 1969: *Wanted: A World Language*. The Public Affairs Committee, New York, May.

Piron, Claude, 1977: *Esperanto – Ĉu eŭropa aŭ azia lingvo?* UEA, Rotterdam.

Piron, C., 2002: *Pluraj retmesaĝoj pri diversaj kostoj de la multlingveco*. rebato@yahoogroups.com, aprilo.

Selten, Reinhard (red.), 1997: *La Kostoj de la Eŭropa Lingva [Ne-] Komunikado*. „espERAnto” radikala asocio, Roma.

Selten, Reinhard, 2004: *La distribuo de fremdlingvaj spertoj kiel ludoteoria ekvilibro*. Oomoto nro 450, jan–dec.

Strabón, 1977: *Geógraphika*. Gondolat, Budapest.

Szerdahelyi István, 1977: *Bábelről a világnyelvig*. Gondolat, Budapest.

Szerdahelyi István, Koutny Ilona, Haszpra Ottó, Wacha Balázs (szerk.), 1996: *Magyar-eszperantó kézikönyvtár*. MESZ, Budapest.

Transformed? – A survey of the defence industry 2002. A *The Economist* melléklete, July 20th.

Varga-Haszonits Zsuzsa (szerk.), 1997: *Az eszperantó helyzete Európában – La situacio de Esperanto en Eŭropo*. Eszperantológiai konferencia, ELTE, ápr. 17–18. pp. 82. Waldberg Bt., Érd.

Vizi E. Szilveszter, 2002: A magyar nyelv szerepe a tudományban és az ismeretterjesztésben. *Magyar Tudomány*, 2.

Vörös, Cyrillo, 1911: *Elementoj de la geometrio absoluta*. Kókai, Budapest.

Zamenhof, 1887 → Esperanto, Dr.

Zamenhof, L. L., (1903): *Fundamenta Krestomatio*. 17a eldono. The Esperanto Publishing Ltd., Rickmansworth, 1954.

Zamenhof, L. L., (1905): *Fundamento de Esperanto*. Pola Esperanto-Asocio, Varsovio, 1987.

Zilah, Eugene de, 1997: Unu nova esperanto. *La Gazeto*, nro 73, decembro.